

IZDAVAČ:
Autonomni ženski centar
Tiršova 5a
11000 Beograd
Tel/fax: 381 11 687 190
E-mail: awcasv@eunet.yu
<http://www.womenngo.org.yu>

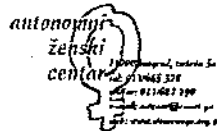
UREDILI:
Bosa Janjušević
Boris Bulatović

TEHNIČKI UREDILA:
Bobana Macanović

LEKTORISALA I KORIGOVALA:
milica gudović

ŠTAMPA:
BODEX, Beograd

TIRAŽ:
500

Ema Goldman

ANARHIZAM I
FEMINIZAM

eseji

Izbor i prevod:
Vanda Perović
Aleksandar Ajzinberg

Beograd, 2001.

ANARHIZAM – ZA ŠTA SE STVARNO ZALAŽE?

Istorija ljudskog rasta i razvoja je istovremeno i istorija očajničke borbe svake nove ideje koja nagoveštava dolazak nove zore. U svom istrajnom držanju za tradiciju, Staro se nikad nije ustručavalo da koristi najprljavije i najokrutnije metode da zaustavi dolazak Novog, u kom god obliku ili periodu ono pokušavalo da se afirmiše. Ne treba ni da idemo u daleku prošlost da bismo shvatili/e enormnost otpora i teškoća koje su se nalazile na putu svake napredne ideje. Sprave za mučenje su još uvek oko nas, kao i osuđenička odeća i društveni gnev, svi zajedno u zaveri protiv duha koji dostojanstveno maršira napred.

Anarhizam nije mogao da se nada da će izbeći sudbinu svih ostalih inovativnih ideja. Zaista, kao najrevolucionarniji i najbeskompromisniji inovator, anarhizam mora i treba da se suoči sa kombinacijom neznanja i zlobe sveta koji želi da rekonstruiše.

Da bismo samo površno obratili/e pažnju na sve što je rečeno i učinjeno protiv anarhizma, bilo bi potrebno napisati celu knjigu. Zato ću se ja osvrnuti samo na dve glavne primedbe. Kroz taj osvrt, pokušaću i da osvetlim za šta se anarhizam stvarno zalaže.

Čudan fenomen kod suprotstavljanja anarhizmu jeste taj, što se osvetljava veza između takozvane inteligencije i neznanja. Ipak, to nije toliko čudno ako uzmemo u obzir relativnost svih stvari. Karakteristika neuke mase jeste da ona ne zahteva znanje ili toleranciju. Vođena, kao i uvek, pukim nagonom, njeni razlozi su kao kod deteta. "Zašto?" "Zato." Ipak, suprotstavljanje neobrazovanog/e anarhizmu zaslužuje isti tretman kao i suprotstavljanje inteligentne osobe.

Koje su, dakle, primedbe? Prvo, anarhizam je nepraktičan, iako lep ideal. Drugo, anarhizam se zalaže za nasilje i uništavanje i zato mora biti odbačen kao loš i opasan. Ni inteligentna osoba ni neuke mase ne sude na osnovu temeljnog poznavanja teme nego ili po glasinama ili po pogrešnoj interpretaciji.

Praktična šema, kaže Oskar Vajld, jeste ili ona koja već postoji ili ona koja bi mogla da se ostvari u postojećim uslovima, ali upravo su postojeći uslovi za prigovor i svaka šema koja bi mogla prihvatiti takve uslove jeste pogrešna i glupa. Prema tome, pravi kriterijum praktičnog nije u tome da li je ona praktična ili glupa; on je pre u tome da li šema ima dovoljno vitalnosti da napusti stagnirajuće vode starog i izgradi i održi novi život. U svetlu ovog koncepta, anarhizam je zaista praktičan. Više nego bilo koja druga ideja, on pomaže da se ukloni pogrešno i glupo; više nego bilo koja druga ideja, on gradi i održava novi život.

Emocije neuke osobe konstantno se drže u napetosti najkrvavijim pričama o anarhizmu. Ništa nije preterano sramotno da bi bilo upotrebljeno protiv ove filozofije i njenih predstavnica/ka. Zbog toga anarhizam nepromišljenima

predstavlja isto što i poslovično loša osoba detetu – crno čudovište koje guta sve pred sobom; ukratko, destrukciju i nasilje.

Destrukcija i nasilje! Kako da obična osoba zna da je neznanje najnasiljniji element u društvu, da je njegova moć destrukcije upravo ono protiv čega se anarhizam bori? Niti je svesna da anarhizam, čiji su koreni deo prirodnih sila, ne uništava zdravo tkivo nego parazitske izrasline koje se hrane životnom esencijom društva. On samo čisti zemlju od korova tako da ona konačno može da da zdrave plodove.

Neko je jednom rekao da je potrebno manje mentalnog napora za osuđivanje nego za mišljenje. Raširena mentalna ravnodušnost, toliko dominantna u društvu, dokazuje da je ovo zaista istina. Umesto da zaroni u dubinu bilo koje ideje, da istraži njenu suštinu i značenje, većina ljudi će ih ili osuđivati ili će se pouzdati u neke površne ili jednostrane definicije nebitnog.

Anarhizam zahteva od osobe da misli, da istražuje, da analizira svaki predlog, ali da kapacitet mozga prosečne/og čitateljke/čitaoca ne bi bio preopterećen, ja ću takođe započeti definicijom koju ću kasnije elaborirati.

ANARHIZAM: filozofija novog društvenog uređenja zasnovana na slobodi neograničenoj zakonima koje su ljudi napravili; teorija da se svaki oblik vladavine zasniva na nasilju i da je zato ona pogrešna i štetna, kao i nepotrebna.

Novo društveno uređenje se zasniva, naravno, na materijalističkoj osnovi života; i dok se svi/e anarhisti/kinje slažu da je osnovno zlo današnjice ono ekonomsko, oni/e drže i do toga da je rešenje tog zla u razmatranju svake sfere

života – individualne, kao i kolektivne; unutrašnjih, kao i spoljašnjih sfera.

Temeljan pregled istorije ljudskog razvoja dovešće dva elementa u oštar međusobni sukob; elemente koje tek počinjemo da razumevamo, ne kao nepoznate jedan drugom, nego blisko povezane i zaista harmonične, samo ako se stave u odgovarajuću sredinu: individualni i društveni instinkt. Individua i društvo su vodili nemilosrdnu i krvavu bitku godinama, svako od njih težeći superiornosti, jer je svako od njih bilo slepo za vrednost i značaj onog drugog. Individualni i društveni instinkti – prvi, najjači faktor za individualno nastojanje, za rast, aspiraciju, samoostvarenje; drugi, jednako važan faktor za zajedničku korist i društvenu dobrobit.

Objašnjenje za olujnu pobunu unutar individue i između nje i njenog okruženja, ne treba daleko tražiti. Primitivna osoba, nesposobna da razume svoje postojanje, a još manje jedinstvo celog života, oseća se potpuno zavisnom od slepih, skrivenih sila uvek spremnih da je ismevaju i rugaju joj se. Iz tog stava izrastaju religiozni koncepti ljudskog bića kao zrna prašine zavisnog od superiornih sila na vrhu, koje se mogu zadovoljiti samo potpunom predajom. Sve rane priče se zasnivaju na toj ideji, koja je kasnije i lajt-motiv biblijskih legendi i koja govori o vezi ljudskog bića sa bogom, državom, društvom. Uvek isti motiv, ljudsko biće je ništa, sile su sve. Znači, Jehova će podnositi ljudsko biće samo pod uslovom potpune predaje. Ljudsko biće može imati svu slavu na zemlji, ali ne sme postati svesno sebe. Država, društvo i moralni zakoni pevaju isti refren: ljudsko biće može imati svu slavu na zemlji, ali ne sme postati svesno sebe.

Anarhizam je jedina filozofija koja ljudskom biću donosi svest o sebi, što podrazumeva da bog, država i društvo ne postoje, da su njihova obećanja ništavna i isprazna, jer ona mogu biti ispunjena samo potčinjavanjem ljudskog bića. Anarhizam je, prema tome, učitelj životnog jedinstva; ne samo u prirodi, nego i u ljudskom biću. Ne postoji konflikt između individualnog i društvenog instinkta, ništa više nego između srca i pluća: jedno, posuda u kojoj se nalazi dragocena životna esencija; drugo, skladište elemenata koji održavaju esenciju čistom i jakom. Individua je srce društva koje održava esenciju društvenog života; društvo su pluća koja distribuiraju element koji održava životnu esenciju – tj. individu – čvrstom i jakom.

"Jedina vredna stvar na svetu," kaže Emerson, "jeste aktivna duša; to svaka osoba ima u sebi. Aktivna duša vidi apsolutnu istinu i govori istinu i stvara." Drugim rečima, individualni instinkt je jedina vredna stvar na svetu. To je istinska duša koja vidi i oživljava istinu, iz koje će doći još veća istina – preporođena duša društva.

Anarhizam je veliki oslobodilac ljudskog bića od fantoma koji su ga držali zarobljenog; on je sudija i pomiritelj dveju sila za individualnu i društvenu harmoniju. Da bi dostigao to jedinstvo, anarhizam je objavio rat opasnim uticajima koji su do sada sprečavali harmonično mešanje individualnih i društvenih instinkata, individue i društva.

Religija, gospodarica ljudskog uma; Vlasništvo, gospodar ljudskih potreba; Vlada, gospodarica ljudskog ponašanja, predstavljaju uporište ljudskog ropstva i svih strahota koje ono zahteva. Religija! Kako ona dominira ljudskim umom, kako ona ponižava i degradira ljudsku dušu. Bog je

sve, čovek je ništa, kaže religija. A iz tog "ništa", bog je stvorio kraljevstvo, tako despotsko, tako tiransko, tako okrutno, tako užasno strogo da ništa osim mraka, suza i krvi nije vladalo svetom od njegovog početka. Anarhizam diže ljudsko biće na pobunu protiv ovog crnog čudovišta. Uništi svoje mentalne okove, kaže anarhizam ljudskom biću, jer dok ne misliš i ne prosuđuješ sam/a za sebe, nećeš se osloboditi dominacije tame, najveće prepreke svakom napretku.

Vlasništvo, gospodar ljudskih potreba, onaj koji poriče ljudima pravo da zadovolje svoje potrebe. U prošlosti je vlasništvo zahtevalo božansko pravo, dolazilo ljudskom biću sa istim refrenom kao i religija, "Žrtvuj! Odreci se! Pri-loži!" Duh anarhizma je podigao ljudsko biće iz klečećeg položaja. Ono sada stoji uspravno, licem okrenutim svetlosti. Naučilo je da vidi neutoljivu, proždrljivu, harajuću prirodu vlasništva i sprema se da ubije čudovište.

"Vlasništvo je pljačka", rekao je veliki francuski anarhista Prudon. Da, ali bez rizika i opasnosti za pljačkaša. Monopolizirajući akumulirane napore ljudskog bića, vlasništvo mu je optjačkalo njegovo pravo po rođenju i učinilo ga siromahom i izgnanikom. Vlasništvo nema čak ni istrošen izgovor da ljudsko biće ne proizvodi dovoljno da zadovolji sve potrebe. Svaki/a student/kinja ekonomije zna da produktivnost rada tokom proteklih nekoliko dekada daleko nadmašuje normalne zahteve. Ali šta su normalni zahtevi za nenormalne institucije? Jedini zahtev koji vlasništvo prepoznaje jeste njegov vlastiti proždrljivi apetit za većim bogatstvom, jer bogatstvo znači moć; moć da potčini, da uništi, da iskoristi, moć da porobi, da zlostavlja, da degra-

ЦЕНТАР ЗА ЖЕНСКЕ СТУДИЈЕ

Имв. бр. _____

4800

dira. Amerika se posebno razmeće svojom velikom moći, svojim ogromnim nacionalnim bogatstvom. Jadna Amerika, od kakve je koristi svo njeno bogatstvo ako su individue koje čine naciju bedno siromašne? Ako žive u bedi, prljavštini, kriminalu, bez nade i radosti; beskućnička, bezemljaška vojska sačinjena od ljudskih žrtava.

Opšte je poznato da ukoliko dobit nekog posla ne prelazi troškove, bankrot je neizbežan. Ali oni koji se bave proizvodnjom bogatstva još nisu naučili ovu lekciju. Svake godine troškovi proizvodnje u ljudskim životima rastu (50 000 ubijenih, 100 000 ranjenih u Americi, samo prošle godine) i zarada za mase koje pomažu u stvaranju bogatstva, sve se više smanjuje. Ipak, Amerika je i dalje slepa za neizbežan bankrot našeg proizvodnog biznisa. Ali nije ovo jedini zločin u poslednje vreme. Još je fatalniji zločin pretvaranja proizvođača u običan deo mašine, sa manje volje i odluke od njegovog gospodara od čelika i gvožđa. Ljudskom biću su ukradeni ne samo proizvodi njegovog rada, nego i moć slobodne inicijative, originalnosti i interes ili strast za stvari koje pravi.

Pravo bogatstvo je u korisnim i lepim stvarima, u stvarima koje pomažu da se kreiraju jaka, lepa tela i okruženja inspirišuća za život. Ali ako je ljudsko biće osuđeno da namotava pamuk na kalem ili da kopa ugajl ili da gradi puteve tokom trideset godina svog života, ne može da se govori o bogatstvu. Ono što on/a daje svetu samo su sive i grozne stvari koje reflektuju glupo i grozno postojanje – preslab/a da živi, previše kukavica da umre. Čudno je reći, ali ima ljudi koji veličaju ovu umrtvljujuću metodu centralizovane proizvodnje kao najveličanstvenije dostignuće našeg do-

ba. Uopšte im ne uspeva da shvate da je, ako nastavimo da služimo mašinama, naše ropstvo potpunije nego što je bilo ropstvo kralju. Ne žele da znaju da centralizacija nije samo posmrtno zvono slobodi, nego i zdravlju i lepoti, umetnosti i nauci, svemu onome što je nemoguće u mehaničkoj atmosferi.

Anarhizam ne može a da se ne odrekne ovakve metode proizvodnje; njegov cilj je najslobodniji mogući izraz svih skrivenih mogućnosti individue. Oskar Vajld definiše savršenu ličnost kao "onu koja se razvija u savršenim uslovima, koja nije ranjena, osakaćena ili u opasnosti." Savršena ličnost, prema tome, moguća je samo u društvenom uređenju u kome je ljudsko biće slobodno da odabere način rada, uslove rada i slobodu da radi. To je onaj kome je pravljenje stola, građenje kuće ili obrađivanje zemlje ono što je slikanje umetnici/ku i otkriće naučniku/ci -- rezultat inspiracije, intenzivne čežnje i dubokog interesovanja za posao kao kreativne sile. Pošto je to ideal anarhizma, njegovi ekonomski ugovori moraju da se sastoje od volonter-skih proizvodnih i distributivnih saveza koji će se razvijati u slobodarski komunizam, kao najbolji način proizvodnje sa najmanjim gubitkom ljudske energije. Anarhizam, ipak, prepoznaje i pravo individue, ili većeg broja individua, da uvek promene način rada u skladu sa svojim ukusima i željama.

Pošto je ovakvo ispoljavanje ljudske energije moguće samo u potpunoj individualnoj i društvenoj slobodi, anarhizam usmerava svoje snage protiv treće i najveće protivnice svake društvene jednakosti -- Države, organizovane vlasti ili statutarnog zakona -- gospodarice ljudskog ponašanja.

Kao što je religija uprljala ljudski um i kao što je vlasništvo, ili monopol nad stvarima, potčinilo i ugušilo ljudske potrebe, tako je država zarobila ljudski duh diktirajući pravila u svakoj sferi ponašanja. "Svaka vlada je, u suštini," kaže Emerson, "tiranija". Nije važno da li je to vlada po božanskom pravu ili vladavina većine. U svakoj instanci njen cilj je apsolutna potčinjenost individue.

Pozivajući se na američku vladu, najveći američki anarhista Dejvid Toro je rekao: "Šta je vlada nego tradicija, mada skorašnija, koja nastoji da se neoštećena prenese potomstvu, ali tako da svaka instanca izgubi svoj integritet; ona nema vitalnost ni moć ni jedne žive osobe. Zakon nikada nije stvorio osobu koja je pravednija; a poštovanjem ovakvog zakona, čak i oni/edobronamerni/e svakodnevno postaju službenici/ice nepravde."

I zaista, ključna osobina vlade je nepravda. S arogancijom i samodovoljnošću kralja koji ne može da pogreši, vlada nagrađuje, sudi, osuđuje i kažnjava najbeznačajnije uvrede, održavajući se pomoću najveće od svih uvreda -- uništenjem individualne slobode. Tako je Ouida u pravu kada tvrdi da "se država samo trudi da ulije u društvo one vrednosti po kojima će se njene zapovesti slušati, a riznice puniti. Njeno najveće postignuće jeste svođenje ljudske vrste na satni mehanizam. U takvoj atmosferi sve one finije i delikatnije slobode, koje zahtevaju poseban tretman i prostorno širenje, neizbežno presuše i izumru. Država zahteva mašine za plaćanje poreza koje imaju neograničen rok trajanja, riznice u kojima nikada nema deficita, i društvo -- monotono, poslušno, bezbojno, bezdušno, koje se ponizno kreće kao stado ovaca pokraj auto-puta između dva zida."

Ipak, čak bi i stado ovaca pružilo otpor šikaniranju od strane države ako ne prihvata korumpirane, tiranske i opresivne metode kojima se ona služi za postizanje svojih ciljeva. Zbog toga Bakunjin odbacuje državu kao sinonim kapitulacije slobode individue ili manjina – destrukcije društvene veze, smanjivanja ili čak potpunog poricanja života kao takvog, zarad vlastitog povećanja. Država je oltar političke slobode i, kao religiozni oltar, postoji u svrhu ljudskog žrtvovanja.

U stvari, teško da postoji moderan/a mislilac/teljka koja/se ne slaže da je vlada, organizovana vlast ili država neophodna samo da održi ili zaštiti vlasništvo i monopol. Efikasnost je dokazala samo u toj funkciji.

Čak i Džordž Bernard Šo, koji se nada čudu od države pod fabijanizmom, ipak priznaje da je "ona trenutno ogromna mašina za pljačku i porobljavanje siromašnih grubom silom". S obzirom na to, teško je videti zašto pametan uvođičar želi da podrži državu pošto siromaštvo prestane da postoji.

Na žalost, još uvek postoji veliki broj ljudi koji su istrajni u fatalnom verovanju da vlada počiva na prirodnim zakonima, da održava društveni red i harmoniju, da smanjuje kriminal i da sprečava lenju osobu da odere svoje društvo. Trebalo bi zbog toga ispitati ove argumente.

Prirodni zakon je onaj faktor u ljudskom biću, koji se sam afirmiše slobodno i spontano, bez ikakve spoljašnje sile, u harmoniji sa zahtevima prirode. Na primer, zahtev za hranom, seksualnim zadovoljstvom, za svetlom, vazduhom i vežbanjem jeste prirodni zakon. Ali za njegovo izražavanje nije potrebna mašinerija vlade, nije potrebna bati-

na, puška, lisice ili zatvor. Poslušnost ovakvim zakonima, ako se to može nazvati poslušnošću, zahteva samo spontanost i slobodnu mogućnost. Da se vlade ne održavaju kroz takve harmonične faktore dokazano je užasnim poretkom nasilja, sile i prinude koji sve vlade koriste da bi opstale. Zato je Blekstoun u pravu kada kaže: "Ljudski zakoni su pogrešni jer su u suprotnosti sa zakonima prirode."

Ako ne govorimo o redu koji je nastao u Varšavi posle pokolja nad hiljadama ljudi, teško je vladama pripisati bilo kakvu sposobnost za red ili društvenu harmoniju. Red izveden iz potčinjenosti i održavan terorom nije sigurna garancija; ipak, to je jedini "red" koji su vlade ikada održale. Istinska društvena harmonija prirodno raste iz solidarnosti interesa. U društvu u kom oni/e koji/e stalno rade nikad ništa nemaju, dok oni/e koji/e nikad ne rade uživaju u svemu, solidarnost interesa ne postoji; otuda je društvena harmonija samo mit. Jedini način na koji se organizovana vlast suočava sa ovom ozbiljnom situacijom jeste ukazivanjem još većih privilegija onima koji već imaju monopol nad zemljom i daljim porobljavanjem masa lišenih nasledstva. Tako je čitav arsenal vlade – zakoni, policija, vojnici, sudovi, zakonodavna tela, zatvori – naporno angažovan u "harmonizaciji" antagonističkih elemenata u društvu.

Najapsurdniji izgovor vlasti i zakona jeste da oni služe da bi se smanjio kriminal. Izuzimajući činjenicu da je sama država najveći kriminalac, jer krši svaki pisani i prirodni zakon, krade u obliku poreza, ubija u obliku rata i smrtne kazne, došlo je do potpunog zastoja u borbi protiv kriminala. Potpuno je zakazala u uništavanju ili bar umanjivanju strašnog zla koje je sama stvorila.

Kriminal nije ništa drugo nego pogrešno usmerena energija. Sve dok svaka institucija današnjice, ekonomska, politička, društvena i moralna, kuje zaveru da ljudsku energiju usmeri prema pogrešnim kanalima; sve dok je većina ljudi van sebe jer rade stvari koje mrze da rade, i žive život koga se gnušaju, kriminal će biti neizbežan i svi zakoni mogu samo da povećaju, a nikako da uklone kriminal. Šta društvo, onakvo kakvo danas postoji, zna o procesu očajanja, siromaštva, užasa, zastrašujuće borbe, koji ljudska duša mora da prođe na putu do kriminala i poniženosti. Kako bi ona/j ko poznaje ovaj užasan proces mogao/la da ne vidi istinu u ovim rečima Pitera Kropotkina:

“Oni/e koji/e će odmeriti odnos između prednosti koje se pripisuju zakonu i kazni i njihovom degradirajućem efektu na čovečanstvo; oni/e koji/e će proceniti bujicu izopačenosti kojom doušnici zasipaju ljudsko društvo a koje čak i sudije favorizuju, a vlade dobro plaćaju pod izgovorom da pomažu razotkrivanju kriminala; oni/ koji/e će ući unutar zatvorskih zidova i tamo videti šta ljudska bića postaju kada su lišena slobode, kada su prepuštena brizi čuvara, psovka, okrutnim rečima, hiljadama probadajućih poniženja, složiće se s nama da je ceo zatvorski i kazneni aparat užas koji mora biti okončan.”

Zastrašujući uticaj zakona na lenju osobu je previše apsurdan da bi zasluživao razmatranje. Kad bi društvo bilo oslobođeno rasipanja i troška održavanja lenje klase i isto tako skupog ličnog obezbeđenja koje ova lenja klasa zahleba, društveni sto bi bio obilan za svakoga, uključujući čak i povremeno lenje osobe. Osim toga, dobro je uzeti u obzir da lenjost proizilazi ili iz posebnih privilegija ili fizičkih i

mentalnih poremećaja. Naš sadašnji ludi sistem proizvodnje podržava oboje i zapanjujući je fenomen da ljudi sada uopšte hoće da rade. Anarhizam želi da oslobodi rad njegovih umrtvljujućih, zaglupljujućih aspekata, njegovog mraka i prinude. Želi da rad učini oruđem zadovoljstva, snage, boje, prave harmonije, tako da i najsiromašnija osoba može u radu da nađe rekreaciju i nadu.

Da bi se postiglo ovakvo uređenje života, vlada, sa svojim nepravednim, proizvoljnim, represivnim merama, mora biti uklonjena. U najboljem slučaju, ona nameće jedan model života, bez obzira na individualne i društvene različitosti i potrebe. Uništavanjem vlade i uredbi propisanih zakonom, anarhizam predlaže spasavanje samopoštovanja i nezavisnosti individue od svih ograničenja i invazija od strane vlasti. Samo u slobodi ljudsko biće može da izraste potpuno. Samo u slobodi će naučiti da misli i da se kreće i da da najbolje od sebe. Samo će u slobodi shvatiti stvarnu snagu društvenih veza koje povezuju ljude i koje su stvarna osnova normalnog društvenog života.

Ali šta je sa ljudskom prirodom? Da li ona može da se promeni? I ako ne može, da li će ona istrajati pod anarhizmom?

Jadna ljudska priroda, kakvi strašni zločini su počinjeni u tvoje ime! Svaka budala, od kralja do policajca, od tupog pastora do diletantna u nauci bez vizije, daje sebi za pravo da autoritativno govori o ljudskoj prirodi. Što je veći mentalni šarlatan, nedvosmislenije je njegovo insistiranje na poročnosti i slabostima ljudske prirode. Ipak, kako bilo ko može danas da govori o tome, dok su sve te duše u zatvoru, sva ta srca uprljana, ranjena i osakaćena?

Džon Barouz je tvrdio da su eksperimentalna istraživanja na životinjama u zarobljeništvu potpuno beskorisna. Njihov karakter, njihove navike, njihove želje su potpuno promjenjene kada su odvojene od svog staništa u polju ili šumi. Kad je ljudska duša zarobljena u tesnom prostoru, svakodnevno nagonjena na potčinjenost, kako možemo govoriti o njenim potencijalima?

Sloboda, napredak, mogućnost i, iznad svega, mir i odmor, sami mogu da nas nauče o stvarno dominantnim faktorima ljudske prirode i svim njenim divnim mogućnostima.

Anarhizam se, prema tome, zaista zalaže za oslobođenje ljudskog uma od dominacije religije, za oslobođenje ljudskog tela od dominacije vlasništva, za oslobođenje od okova i ograničenja vlade. Anarhizam se zalaže za društveno uređenje zasnovano na slobodnom udruživanju individua u svrhu proizvodnje stvarnog društvenog dobra, uređenje koje će garantovati svakom ljudskom biću slobodan pristup zemlji i puno uživanje životnih potrepaština, u skladu sa ličnim željama, ukusima i naklonostima.

Ovo nije luda fantazija ili ludilo uma. To je zaključak do koga su došli/e inteligentni/e muškarci i žene širom sveta, zaključak koji je rezultat neposrednog i studioznog posmatranja tendencija modernog društva: individualne slobode i ekonomske jednakosti, nerazdvojnih sila potrebnih za rađanje dobrog i istinitog u ljudskom biću.

A sada o metodama. Anarhizam nije, kao što bi neki/e mogli/e pretpostaviti, teorija budućnosti koja bi se ostvarila kroz božansku inspiraciju. To je živa sila u procesima našeg života koja konstantno stvara nove uslove. Metode anarhizma, prema tome, ne uključuju strogi program koji

treba da se ostvari pod svim okolnostima. Metode moraju da izrastu iz ekonomskih potreba svakog mesta i klime i iz zahteva intelekta i temperamenta svake individue. Tih, miran karakter kakav je bio Tolstojev želeće druge metode za društvenu rekonstrukciju nego žestoka, preplavljujuća ličnost Mihaila Bakunjinina ili Pitera Kropotkina. Isto tako, mora biti očigledno da će ekonomske i političke potrebe Rusije diktirati drastičnije mere nego one u Engleskoj i Americi. Anarhizam se ne zalaže za militaristički dril i uniformnost; on se, međutim, zalaže za duh pobune, u bilo kom obliku, protiv svega što sprečava ljudski rast. Svi/e anarhisti/kinje se slažu u ovome, kao što se slažu u svom protivljenju političkoj mašineriji kao sredstvu donošenja velike društvene promene.

"Glasanje", kaže Toro, "je vrsta igranja, kao kockanje ili begemon, igranje sa ispravnim i pogrešnim; njegova obaveza nikada ne prevazilazi njegovu celishodnost. Čak i glasanje za pravu stvar znači ne činiti ništa za nju. Mudra osoba neće ostaviti ispravu stvar milosti šanse niti želi da ona prevlada putem moći većine." Neposredno ispitivanje političke mašinerije i njenih dostignuća potvrdiće logiku Toroa.

Šta pokazuje istorija parlamentarizma? Ništa osim neuspeha i poraza, ni jednu jedinu reformu koja bi umanjila ekonomski i društveni stres kod ljudi. Doneti su zakoni za poboljšanje i zaštitu rada. Ipak, prošle godine je dokazano da je Illinois, sa najstrožim zakonima za zaštitu rudnika, imao najgore nesreće u rudnicima. U državama u kojima prevlađuju zakoni o radu dece, eksploatacija dece je na vrhuncu, iako ovde radnici/e imaju sve političke mogućnosti, kapitalizam je dostigao najbestidniji zenit.

Čak i da radnice/i imaju svoje predstavnice/ke, oko čega naši dobri socijalistički političari prave buku, kakve su šanse da oni/e budu iskreni/e i da zaslužuju poverenje? Treba imati na umu način na koji politika funkcioniše, da bi se shvatilo da je njena staza popločana dobrim namerama puna zamki: korišćenje veza, spletkarenje, laskanje, laganje, varanje; to je, u stvari, prevara u svakom obliku pomoću koga politički pretendent može postići uspeh. Tome treba dodati i potpunu demoralizaciju karaktera i ubeđenja, dok ne ostane ništa što bi nekoga navelo da se bilo čemu nada od tako oronule osobe. Ljudi su stalno i iznova bili dovoljno glupi da veruju i podržavaju do poslednjeg novčića slavoljubive političare, da bi na kraju bili izdani i prevareni.

Može se reći da osoba od integriteta nikada ne bi podlegla korupciji u političkom mlinu. Možda i ne bi; ali takva osoba bi bila potpuno onemogućena da izvrši bilo kakav uticaj u korist rada, kao što se zaista i pokazalo u brojnim slučajevima. Država je ekonomska gospodarica nad svojim slugama. Dobri ljudi, ako takvi postoje, ostali bi ili odani svojim političkim verovanjima i izgubili ekonomsku podršku, ili bi se držali svog ekonomskog gospodara i bili potpuno nesposobni da urade i najmanje dobro. Politička arena ne ostavlja alternativu, osoba mora biti ili glupa ili bitanga.

Političko sujeverje još uvek drži prevlast nad srcima i umovima masa, ali istinski/e zaljubljenici/e u slobodu neće da imaju više ništa s tim. Umesto toga, oni/e veruju Stimeru koji kaže da ljudsko biće ima onoliko slobode koliko želi da uzme. Anarhizam se zato zalaže za direktnu akciju, za

otvoren prkos i otpor svim zakonima i ograničenjima, ekonomskim, društvenim i moralnim. Ali prkos i otpor su ilegalni. U njima leži spas ljudskog bića. Sve što je ilegalno zahteva integritet, samopouzdanje i hrabrost. Ukratko, zahteva slobodne, nezavisne duhove "Ljudi koji su ljudi i imaju kičmu koja se ne da saviti".

Univerzalno pravo glasa, samo po sebi, svoj opstanak duguje direktnoj akciji. Da očevi američke revolucije nisu imali duh pobune i prkosa, njihovo potomstvo bi još uvek nosilo kraljev kaput. Da nije bilo direktne akcije Džona Brauna i njegovih drugova, Amerika bi još uvek trgovala crncima. Istina, trgovina belcima još uvek traje, ali i to će morati da bude ukinuto direktnom akcijom. Sindikalizam, ekonomska arena modernih gladijatora, duguje svoje postojanje direktnoj akciji. Tek su nedavno zakon i vlada pokušali da unište sindikalni pokret i osudili pobornike/ce ljudskog prava na organizovanje na zatvor zbog zavere. Da su se boril/e za svoju stvar preklinjanjem, suđskim zastupanjem i kompromisima, sindikalizam bi danas bio neznašan. U Francuskoj, Španiji, Italiji, Rusiji, čak i u Engleskoj (svedočimo o rastućoj pobuni engleskih radničkih sindikata), direktna, revolucionarna, ekonomska akcija je postala tako jaka sila u borbi za industrijsku slobodu, da čini da svet shvati izvanrednu važnost moći rada. Opšti štrajk, najviši izraz svesti radnika/ca, bio je ismejan u Americi tek nedavno. Danas svaki veliki štrajk, da bi pobedio, mora shvatiti značaj opšteg solidarnog protesta.

Direktna akcija, koja je svoju efektnost dokazala u ekonomskim redovima, jednako je delotvorna i u okruženju individue. Stotine sila povređuju njeno biće i jedino će je is-

trajan otpor konačno osloboditi. Direktna akcija protiv autoriteta u prodavnici, direktna akcija protiv autoriteta zakona, direktna akcija protiv nadirućeg, nametljivog autoriteta moralnog koda jeste logična, dosledna metoda anarhizma.

Zar to neće voditi revoluciji? Zaista, hoće. Ni jedna stvarna društvena promena nije uspostavljena bez revolucije. Ljudi ili nisu upoznati sa svojom istorijom ili još nisu naučili da revolucija nije ništa drugo nego misao prenetu u akciju.

Anarhizam, veliki podstrekač misli, danas prožima svaku oblast ljudskog delovanja. Nauka, umetnost, književnost, drama, napor za ekonomskim poboljšanjem, u stvari svako individualno i društveno protivljenje postojećoj neuređenosti stvari, osvetljeno je duhovnim svetlom anarhizma. To je filozofija suvereniteta individue. To je teorija društvene harmonije. To je velika, silna, živeća istina koja rekonstruiše svet i koja će uvesti Svanuće.

Izvornik:

http://www.pitzer.edu/~dward/Anarchist_Archives/archivehome.htm

*Prevela:
Bosa Janjušević*

ŽENSKO PRAVO GLASA

Hvalimo se da je ovo doba napretka nauke i progresa. Zar nije onda čudno što još uvek obožavamo fetiše? Današnji fetiši imaju drugi oblik i suštinu, ali moć koju imaju nad ljudskim umom je isto toliko pogubna kao i moć koju su imali i stari fetiši.

Univerzalno pravo glasa je naš moderni fetiš. Oni koji još nisu ostvarili to pravo, vode krvave revolucije da bi ga dobili, a oni koji uživaju u njemu, na oltar ovog svemoćnog božanstva prinose krupne žrtve. Teško onom jeretiku koji se usudi da posumnja u to božanstvo!

Žena je ta koja obožava fetiše više od muškarca i mada se njeni idoli mogu menjati, ona je uvek na kolenima, uvek sa podignutim rukama koje preklinju i uvek slepa na činjenicu da njen bog stoji na staklenim nogama. Može se slobodno reći da je, od pamtiveka, žena bila najveći pristalica svih božanstava. Naravno, morala je i da plati cenu koju samo bogovi mogu da zahtevaju – morala je da plati svojom slobodom, krvlju svoga srca i svojim životom.

Poznata Ničeova izreka, "Kada ideš ženi, ponesi korbač sa sobom", smatra se veoma brutalnom, ali on je tom rečenicom dobro definisao stav koji žena ima prema svojim bogovima.

Religija, a naročito hrišćanska religija, osudila je ženu na život inferiornog bića, na roba. Ona je ometala njenu prirodu i zarobila njenu dušu, a ipak, hrišćanska vera nema većeg pobornika i većeg privrženika od žene. Šta više, može se slobodno reći da bi religija davno prestala da bude faktor u životu ljudi da je žene ne podržavaju. Najpriježnije crkvene radnice, najneumornije misionarke širom sveta su žene i one uvek prinose žrtve na oltar onih bogova koji su lancima sputali njen duh i zarobili njeno telo.

Rat, to nezasito čudovište, krade ženi sve što joj je drago i dragoceno. Rat uzima njenu braću, ljubavnike i sinove, a za uzvrat joj daje život pun usamljenosti i očajanja. Pa ipak žena je najveći pristalica i obožavalac rata. Ona je ta koja svojoj deci usađuje želju za osvajanjem i moći; ona je ta koja deci puni uši pričama o sjaju rata i uspavljuje svoju bebicu pesmama sa zvucima truba i pucnjave. Žena je ta koja kruniše pobednika kada se on vraća sa bojnog polja. Da, žena je ta koja plaća najveću cenu ratu, tom nezasitom čudovištu.

A tu je i dom. Kakav je to strašan fetiš – savremeni zatvor sa zlatnim rešetkama! Kako on crpi svu životnu energiju žene. Njegov blistavi deo čini svaku ženu slepom za cenu koju će morati kao supruga, majka i domaćica da plati. Pa ipak, žene se uporno drže doma, sile koja ih drži u okovima.

Moglo bi se reći da upravo zato što je svesna strašne cene koju mora da plati Crkvi, Državi i Domu, žena želi pravo glasa da bi se pomoću njega oslobodila. To je možda istina, ali samo za manjinu; većina sifražetkinja potpuno odbacuje takvo svetogrđe. Naprotiv, one insistiraju da će

pravo glasa učiniti da žene postanu bolje hrišćanke i domaćice, lojalne građanke države. Pravo glasa je samo sredstvo za učvršćivanje svemoći onih Bogova kojima žene odvajkada služe.

I zbog toga nije ni čudo što će ona biti isto toliko privržena, isto toliko revnosna, što će se isto toliko prostirati pred svojim novim idolom, pred ženskim pravom na glas. Ona, sa osmehom na licu, od pamtiveka trpi proganjanje, zatvaranje, mučenje i sve vrste osuda. Kao u starim vremenima, čak i najprosvetljenije žene očekuju čudo od božanstva dvadesetog veka – od prava na glas. Život, sreća, radost, sloboda, nezavisnost – sve to i još više od toga proizaći će iz prava na glas. U svojoj slepoj odanosti žena ne vidi ono što su pametni ljudi shvatili još pre pedeset godina: da je pravo na glas zlo; da je ono samo doprinelo da se ljudi pretvore u robove; da ih je upravo to zaslepilo i onemogućilo da vide kako su, na lukav način, naterani da se potčine.

Zahtev žena za jednakim pravom glasa je zasnovan na pretpostavci da žene moraju imati jednaka prava u svim oblastima društva. Da je zahtev za pravom glasa ispravan, niko tome ne bi mogao da se suprostavi. Teško ljudskom umu koji u svom neznanju može da prepozna ispravnu stvar u nečemu što mu se nameće. Ili, zar to ne predstavlja najbrutalnije nametanje kada jedna grupa ljudi donosi zakone koje druga grupa, strahom naterana, mora da poštuje? Pa ipak, žene dižu veliku buku zahtevajući tu "zlatnu mogućnost" koja je čovečanstvu donela mnogo nevolja i oduzela čoveku njegov integritet i sposobnost oslanjanja na sopstvene mogućnosti; nametanje koje je potpuno korrumpiralo narod i učinilo da postane potpuna žrtva u rukama beskrupoloznih političara.

Jadan, glupi, slobodan američki građanin! On je slobodan da umre od gladi, slobodan da kao klošar skita po autoputevima ove velike zemlje, on ima pravo na glas i zahvaljujući tom pravu on je sebi iskovao okove. Nagrada koju dobija je zakon o radnim odnosima, zakon koji zabranjuje pravo na bojkot, na štrajk, u stvari zakon koji zabranjuje sve osim nečijeg prava da opljačka plodove njegovog rada. Pa ipak, žene nisu izvukle nikakve pouke iz katastrofalnih posledica ovog fetiša dvadesetog veka. A stalno nas ubeđuju da će žene biti te koje će učiniti politiku čistom.

Nepotrebno je naglašavati da moje protivljenje zahtevu da žena dobije pravo glasa nije bazirano na rasprostranjenom mišljenju da žena nije tome dorasla. I ja ne vidim fizičke, psihološke ili mentalne razloge zbog kojih žena ne bi trebala da ima ista prava na glas kao i muškarci. Ali takav stav me ne može učiniti slepom na apsurdno mišljenje da će žene uspeti tamo gde muškarci nisu uspeali. Ako ona ne može da učini stanje gorim, ona ga svakako ne može učiniti ni boljim. Pretpostaviti da će ona uspeti da očisti nešto što ne podleže čišćenju znači pripisivati joj natprirodne mogućnosti. Pošto je ženina najveća nesreća u tome da se na nju gleda ili kao na anđela ili kao na đavola, njen stvarni spas leži u tome da se ona postavi na zemlju: da bude smatrana ljudskim bićem koje podleže svim ljudskim manama i greškama. Da li mi treba da verujemo da će se dve greške međusobno poništiti i dati ispravno rešenje? Da li mi treba da pretpostavimo da će otrov koji inherentno postoji u politici postati manje otrovan ako žene uđu u političku arenu? Teško da bi i najvatrenija pobornica prava na glas tvrdila takvu glupost.

Cinjenica je da su čak i najnapredniji među onima koji proučavaju opšte pravo glasa shvatili da su svi postojeći sistemi političke moći apsurdni i sasvim nepodesni da reše goruće životne probleme. Ovaj stav iznosi i Dr. Helen L. Sumner, osoba koja je i sama vatreni pobornik ženskog prava na glas. U knjizi *Jednaka prava na glas*, ona kaže: "U Koloradu vidimo da jednako pravo na glas služi samo da bi na najočigledniji način pokazalo suštinsku trulež i ponižavajući karakter postojećeg sistema". Naravno, Dr. Sumner ima u vidu određeni sistem glasanja, ali to se isto tako može primeniti i na celu mašineriju predstavničkog sistema. Sa takvom osnovom, teško je razumeti kakvu bi korist ženski rod ili čovečanstvo imali od toga da žene postanu politički faktor.

Ali, kažu ljudi koji zagovaraju opšte pravo glasa, pogledajte zemlje i države gde žena ima pravo glasa. Pogledajte šta su sve one postigle u Australiji, na Novom Zelandu, u Finskoj, Skandinavskim zemljama i u našim državama Ajdaho, Kolorado, Vajoming i Juta. Udaljenost očarava ili da citiram poljsku izreku – "bolje je tamo gde mi nismo". Moglo bi se zaključiti da te zemlje i države nisu kao druge države i zemlje, da u njima ima više slobode i ekonomske jednakosti, da te zemlje više cene ljudski život i da tamo ima više razumevanja za velike društvene bitke zajedno sa svim ključnim pitanjima ljudske rase.

Žene u Australiji i na Novom Zelandu imaju pravo glasa i time učestvuju u donošenju zakona. Jesu li uslovi rada radničke klase bolji nego u Engleskoj, gde se sifrazetkinje tako herojski bore? Da li su tamo uslovi za materinstvo bolji, da li su deca tamo srećnija i slobodnija nego u Engle-

skoj? Da li se žena tamo više ne smatra seksualnom robom? Da li se ona emancipovala od puritanskog duplog standarda morala nejednakog za žene i muškarce? Sigurno je da niko osim priglupih žena političara ne bi dao pozitivan odgovor na ova pitanja. Ako je tako, onda je besmisleno ukazati na Australiju i Novi Zeland kao na Meku koja odslikava uspehe jednakih prava na glas.

Onima koji su upoznati sa stvarnim političkim stanjem u Australiji, poznata je činjenica da su tamo upravo političari sputali radničku klasu usvojivši najoštrije zakone, određivši da štrajk bez odobrenja arbitražnog komiteta postane krivično delo koje je jednako izdaji.

Ja ni jednog trenutka ne želim da impliciram da je pravo žena na glas krivo za ovakvo stanje stvari. Ja samo želim da istaknem da ne postoji razlog da se ukazuje na Australiju kao mesto gde su žene postigle čudo, jer ni tamo njihov uticaj nije uspeo da oslobodi radništvo od ropstva političkih šefova.

Finska je dala ženama pravo glasa; čak i pravo da sede u Parlamentu. Da li je to pomoglo da se razvije veći heroizam i intezivniji entuzijazam nego onaj što ga imaju žene u Rusiji? Finska, kao i Rusija, trpi pod strašnim korbačem krvavog Cara. Gde su Finske Perovskaje, Spiridonove, Fingerove, Breškovskavaje? Gde su bezbrojne mlade Finki koje veselo odlaze u Sibir zbog svojih uverenja? Finskoj su veoma potrebni herojski oslobodioci. Zašto ih pravo glasa nije proizvelo? Jedini osvjetnik finskog naroda nije bila žena nego muškarac, a on je koristio efikasnije oružje od glasačkog listića.

Što se tiče onih naših država u kojima žene imaju pravo

glasa i na koje se stalno ukazuje kao na primere čuda, pitam se šta je to tamo postignuto zahvaljujući pravu na glas – a što žene u drugim Državama već nemaju; ili što one nisu mogle da ostvare kroz energične napore i bez prava na glas?

Istina je da su, u državama u kojima žene imaju pravo glasa, ženama garantovana jednaka prava na imovinu; ali od kakve koristi je to pravo masi žena koje ne poseduju imovinu, hiljadama radnica koji rade za nadnicu, koje žive od danas do sutra? Da jednaka prava glasa nisu i ne mogu uticati na njihovu situaciju, priznala je čak i Dr. Sumner koja je svakako u poziciji da to zna. Pošto je nju, kao vatrenu sifražetkinju, Liga za ednako pravo glasa države Nju Jork poslala u Kolorado da prikupi materijal koji bi govorio u prilog jednakom pravu na glas, ona je poslednja osoba koja bi o tome rekla nešto nepovoljno. Pa ipak, ona nas informiše: "da je jednako pravo na glas vrlo malo uticalo na ekonomski položaj žena. Žene za isti rad ne dobijaju jednaku nadnicu i mada u Koloradu imaju jednaka prava na obrazovanje još od 1876, žene učiteljice su plaćene manje nego u Kaliforniji". Istovremeno, gospođica Sumner ne objašnjava činjenicu da je pored jednakog prava na obrazovanje, koje žene imaju već četrdeset pet godina i prava glasa od 1894, popis izvršen pre nekoliko meseci samo u Denveru, otkrio činjenicu da postoji petnaest hiljada hendikepirane dece školskog uzrasta. I sve to uglavnom pored žena koje rade u Odeljenju za obrazovanje, a imajući u vidu da su žene u Koloradu usvojile "najoštrije zakone koji štite decu i životinje". Žene Kolorada "su pokazale veliko zanimanje za državne institucije koje brinu o hendikepiranoj, delikventnoj i napuštenoj deci".

Kakva strašna optužba protiv ženske brige i pažnje ako jedan grad ima petnaest hiljada hendikepirane dece. Gde je tu slava ženskog prava na glas ako je potpuni neuspeh postignut na najvažnijem socijalnom pitanju: na deci? A gde je onaj superiorni osećaj za pravdu koji je trebalo da žene uvedu u politiku? Gde je taj osećaj bio 1903. kada su vlasnici rudnika pokrenuli gerilski rat protiv Zapadnog Rudarskog Sindikata; kada je general Bel uspostavio vladavinu terora; kada su ljudi izvlačeni iz kreveta noću, odvođeni preko granice, bacani u štale sa bikovima, kada je on izjavio "do đavola sa ustavom, motka je ustav"? Gde su tada bile žene političarke i zašto nisu tada iskoristile svoje pravo glasa? U stvari, one su ga iskoristile. One su pomogle da izbore izgubi najliberalniji kandidat, guverner Vejt. On je morao da se skloni sa puta guverneru Pibodiju, čoveku koji je bio samo oruđe u rukama vlasnika rudnika, koji je bio neprijatelj radnika, car Kolorada. ... "Sigurno ni muško pravo glasa nije moglo da učini ništa gore"... To je tačno. Pa gde je onda korist koju bi društvo i same žene imali od ženskog prava glasa? Često pominjana tvrdnja da će žene biti te koje će očistiti politiku, je samo mit. To mogu potvrditi ljudi koji poznaju političku situaciju u Ajdahu, Koloradu, Vajomingu i Juti.

Žena, koja je suštinski čistunac po svojoj prirodi, puna je predrasuda i nepopustljiva u svom naporu da druge učini onoliko dobrima, koliko ona misli da treba da budu. Tako je ona u Ajdahu oduzela pravo glasa svojim sestrama koje rade na ulici i proglasila sve žene "razvratnog karaktera" nepodobne da glasaju. Pod terminom "razvratan" one naravno ne podrazumevaju prostituciju koja se odigrava u

braku. Ne treba ni reći da su nelegalna prostitucija i kockanje zabranjeni zakonom. Po tom pitanju, za zakon se mora smatrati da je ženskog roda: on uvek zabranjuje. Shodno tome, svi zakoni su odlični. Oni ne idu dalje od toga, ali same zakonske tendencije otvaraju sva vrata paklu. Prostitucija i kockanje nisu nikad tako cvetali kao od trenutka kada su postali protivzakoniti.

U Koloradu je čistunstvo žene došlo do izražaja u još drastičnijem obliku. "Od kako žene imaju pravo glasa, muškarci notorno nečistog života kao i oni za koje se utvrdi da posećuju barove, prognani su iz politke". Da li bi brat Komstok uradio više? Da li bi svi puritanski oci mogli da urade više od toga? Pitam se koliko žena shvata ozbiljnost ovog nazovi poduhvata? Pitam se da li one shvataju da je to baš ono što je, umesto da uzdigne ženu, nju učinilo političkim špijunom, stvorom koji je zaslužio da bude prezren, osobom koja čeprka po tuđim privatnim životima, i to ne toliko za dobrobit pravedne stvari, već zato što, kako je rekla jedna žena iz Kolorada, "one vole da se uvuku u kuće u koje nisu nikada ušle i da saznaju sve što mogu u političkom i svakom drugom smislu". Da, i da se uvuku u ljudsku dušu i njene najskrivenije kutove i pukotine. Ništa ne zadovoljava žudnju većine žena kao što to čini skandal. I kada će ona ikada imati toliko prilike za to ako ne kao političarka?

"Notorno nečisti životi i muškarci koji posećuju barove". U svakom slučaju, oni koji računaju na glasove žena ne mogu biti optuženi da imaju mnogo osećaja za meru. Čak i

* Članak iz knjige: "Anarhizam i drugi eseji" (New York; Mother Earth Publishing Co. 1910)

kada bi te žene, koje se mešaju u tuđe živote, mogle da odlučuju čiji su životi dovoljno čisti za jednu tako čistu sredinu kao što je politika, da li iz toga sledi da i vlasnici barova spadaju u istu kategoriju? Ili to možda samo američka hipokrizija i netrpeljivost, koja se toliko manifestovala kroz prohibiciju koja sankcioniše širenje alkoholizma među muškarcima i ženama bogate klase, a sa druge strane budno motri nad jedinim mestom koji je preostalo siromašnom čoveku. Ako ni zbog kojeg drugog razloga, ženin uzak i čistunstvom prožet stav prema životu čini je većom opasnošću za slobodu tamo gde ona ima političku moć. Muškarac je davno prevazišao predrasude koje žene još uvek imaju. Na polju ekonomske konkurencije muškarac je bio primoran da bude efikasan, da donosi odluke, da pokazuje sposobnost i kompetenciju. Zbog toga on nije imao ni vremena niti naklonosti da meri svačiju moralnost puritanskim merilima. On ni u svojim političkim aktivnostima nije išao okolo sa povezom na očima. On zna da je kvantitet, a ne kvalitet, ona materija koja se troši u političkom mlinu i, osim ako nije sentimentalni reformator ili stari fosil, on zna da politika nikada ne može biti ništa drugo nego močvara.

Žene koje su u potpunosti upućene u političke tokove, poznaju prirodu zveri, ali u svojoj samozadovoljnosti i egoizmu one same sebe prisiljavaju da veruju da treba da maze zver i da će ona tako postati pitoma kao jagnje, slatka i čista. Kao da žene nisu prodavale svoje glasove, kao da žene političarke ne mogu biti kupljene! Ako njeno telo može biti kupljeno za materijalnu nadoknadu, zašto to ne bi moglo biti i sa njenim glasom? To što je učinjeno u Koloradu i u drugim državama nisu poricali ni oni koji su bili naklonjeni

ženskom pravu glasa. Kao što sam malopre istakla, ta sužena vizura koju žene imaju u odnosu na ljudske poslove nije samo argument protiv nje kao politički superiorne u odnosu na muškarca. Postoje i drugi argumenti. Njen doživotni ekonomski parazitizam je potpuno zamaglio njenu koncepciju značaja jednakosti. Ona galami tražeći jednaka prava sa muškarcima, a eto, mi saznajemo da "malo žena hoće da agituje u nezgodnim delovima grada". Kako malo ta jednakost za njih znači u poređenju s Ruskinjama koja se suočavaju sa samim paklom boreći se za svoje ideale?

Žena zahteva da ima ista prava kao i muškarac, a uvređena je što ga njeno prisustvo ne obara s nogu: on puši, ne skida šešir i ne skače sa stolice kao lakej. To mogu biti trivijalne stvari ali ipak, one predstavljaju ključ za poimanje prirode američkih sifražetkinja. Budite sigurni, njihove engleske sestre su prerasle ova glupa stanovišta. One su pokazale da su dorasle svemu što se od njihovog karaktera i snage izdržljivosti traži. Svaka čast heroizmu i otpornosti engleskih sifražetkinja. Zahvaljujući njihovim energičnim, agresivnim metodama one su inspirisale neke naše beživotne beskičmene dame. Ali, posle svega, i sifražetkinjama nedostaje sposobnost razlučivanja stvarne jednakosti. Kako drugačije da se računa na ogroman, gigantski napor da se pokrenu hrabri borci za bedan mali zakonski predlog koji treba da koristi šačica imućnih dama bez ikakve vajde za ogromnu masu žena koje rade? Istina, kao političarke one moraju biti oportunisti, moraju preduzimati polumere ako već ne mogu dobiti sve. Ali kao inteligentne i liberalne žene trebalo bi da shvate da, ako je

glasački listić oružje, onima koje su razbaštinjene treba više nego ekonomski superiornoj klasi i da ove potonje već uživaju previše moći zahvaljujući svojoj ekonomskoj superiornosti.

Brilijantna predvodnica engleskih sifražetkinja, gospođa Emelin Pankhurst je i sama priznala, na jednom od svojih putovanja po Americi na kojima je držala predavanja, da ne postoji jednakost između politički superiornih i inferiornih. Ako je tako, kako će engleske radnice koje su već inferiorne u odnosu na dame koje su beneficirane Šekstonovim predlogom zakona* biti kadre da rade zajedno sa onima koje su im politički superiorne, ako taj predlog bude prihvaćen? Malo je verovatno da će klasa kojoj pripada Eni Keni i koja je tako puna oduševljenja, odanosti i mučeništva, dovesti sebe u situaciju da mora da nosi na svojim leđima i svoje ženske političke gazde, kao što nosi svoje ekonomske gazde. One bi to ipak morale da čine ako bi jednaka prava glasa za žene i muškarce bila ustanovljena u Engleskoj. Bez obzira šta radnici činili, oni su uvek prisiljeni da plate ceh. Tako da oni koji veruju da pravo na glas donosi moć, pokazuju veoma malo osećaja za pravdu, jer pokazuju najmanju brigu za one kojima će, kao što oni to tvrde, to pravo navodno najviše koristiti.

Američki sifražetski pokret je do nedavno bio stvar društvene igre, apsolutno odvojen od ekonomskih potreba naroda. Tako Suzana B. Antoni, bez sumnje jedna izuzetna žena, nije bila samo ravnodušna nego i neprijateljski raspoložena prema radništvu; nije oklevala da manifestuje svoj antagonizam kada je 1869. savetovala žene da preuzmu poslove štamparskih radnika koji su u Nju Jorku štraj-

kovali*. Nije mi poznato da li je do smrti taj svoj odnos promenila.

Naravno postoje neke sifražetkinje koje su se pridružile radnicama – Ženska sindikalna liga (The Women's Trade Union League) na primer; ali one čine manjinu i njihove aktivnosti su u biti ekonomske prirode. Ostatak gleda na težak rad kao na volju Proviđenja. Šta bi se desilo sa bogatima da nema siromašnih? Šta bi bilo sa ovim lenjim, parazitskim damama koje za jednu nedelju straće više nego što njihove žrtve zarade za godinu dana, šta bi bilo da nema osamdeset miliona radnika nadničara? Jednakost, da li je iko ikada čuo za takvu stvar?

Malo je zemalja u kojima su arogancija i snobizam toliko razvijeni kao u Americi. To je naročito tako sa američkim ženama koje pripadaju srednjoj klasi. One ne samo što smatraju da su jednake sa muškarcima nego i sebe smatraju superiornim, naročito se smatraju superiornim po svojim vrlinama: dobroti i moralnosti. Pravo je čudo da američka sifražetkinja zahteva svoje glasačko pravo, tu najčudesniju moć. U svojoj egzaltiranoj uobrazilji ona ne vidi koliko je zapravo podjarmljena, ne toliko od strane muškaraca koliko zbog svojih glupih pogleda i tradicije. Pravo glasa ne može poboljšati ovu tužnu činjenicu; ono može samo da je istakne, da je naglasi, kao što uistinu i čini.

Poznata američka aktivistkinja u borbi za ženska prava tvrdi da bi žena trebalo da ima pravo na jednaku platu kao i muškarci, pa čak i zakonsko pravo na platu svog supruga.

* Prevod iz knjige "Crvena Ema govori", Antologija tekstova Eme Goldman, sastavljač i urednik Alix Kates Shulman, Humanity Books, 1998.

U slučaju da je muž ne izdržava, treba ga osuditi da nosi prugasto osuđeničko odelo, a ono što u zatvoru zaradi, dobijala bi njegova, po pravima jednaka supruga. Zar ne tvrdi druga poznata predvodnica pokreta za ženska prava da će njihov glas ukinuti socijane nevolje protiv kojih su se zajedničkim naporima uzaludno borili najsajjniji umovi celog sveta? Zaista treba žaliti što nam se navodni stvoritelj univerzuma već prikazao sa svojom divnom šemom stvari, inače bi žene kad dobiju pravo glasa bile u situaciji da ga sasvim prevaziđu.

Veoma je opasno prihvatiti se posla dekonstrukcije fetiša. Doba kada su takve jeresi kažnjavane spaljivanjem je prošlo, mada još uvek nije prevaziđen ograničeni duh onih koji izriču osude drugima samo zato što imaju hrabrosti da se suprostave opšte prihvaćenim pojmovima. Zbog toga ću i ja verovatno biti svrstana u one koji su protiv žena, ali me to ne može pokolebati da razmotrim suštinu problema. Ponavljam ono što sam na početku rekla: ja ne verujem da žena može da učini politiku gorom; ali ne verujem ni da je može učiniti boljom. I onda, ako već ne može da poboljša greške muškaraca, zašto da ih ponavlja?

Istorija može biti sastavljena od laži; ipak, ona sadrži nekoliko istina i one su nam jedini vodič za budućnost. Istorija političkih aktivnosti muškaraca dokazuje da im nije dato ništa što nisu mogli da postignu na direktniji, manje skup i dugotrajniji način. Činjenica je da je svaki napredak koji je postignut, stečen konstantnom borbom, neprestanom borbom za samopotvrđivanjem, a ne pomoću prava glasa. I nema razloga za bilo kakvu pretpostavku da su žene, ili da će žene, u svom usponu ka emancipaciji, biti potpomognute pravom na glas.

U najmračnijoj od svih zemalja, Rusiji, u kojoj vlada apsolutni despotizam, žena je postala jednaka muškarcu ali ne uz pomoć prava na glas nego zahvaljujući njenom nastojanju da bude i da dela. Ona ne samo što je osvojila sve oblasti nauke i zanimanja, ona je stekla poštovanje muškaraca, njihov rešpekt i drugarstvo; čak i više od toga: osvojila je divljenje i poštovanje celog sveta. I to takođe, ne pomoću prava na glas nego zahvaljujući svom divnom heroizmu, duhovnoj snazi, sposobnosti, snazi volje i izdržljivosti u bici za slobodu. Gde su žene iz bilo koje zemlje ili države koje se mogu podičiti takvom pobedom? Ako razmislimo o onom što su žene u Americi postigle, zaključićemo da im je na njihovom putu, za emancipaciju pomoglo nešto dublje i snažnije od prava glasa.

Tačno pre šezdeset i dve godine šaćica žena je na konvenciji žena održanoj u Seneka Fols, postavila zahtev da se žene izjednače sa muškarcima u obrazovanju i pristupu raznim profesijama i zanatima. Kakva sjajna dostignuća, kakvi izvanredni trijumfi! Ko bi, sem najvećih ignoranata, mogao reći da je žena običan rob? Ko bi se usudio da sugerise da ovo ili ono zanimanje ne bi trebalo da joj bude pristupačno? Ona je preko šezdeset godina oblikovala novu atmosferu i gradila sebi novi život. Postala je svetska sila u svakoj oblasti ljudske misli i delatnosti. I sve je to postigla bez prava na glas, bez prava da piše zakone, bez "privilegije" da postane sudija, apsandžija ili dželat.

Da, mene mogu smatrati neprijateljem žene; ali ako joj pomognem da sagleda istinu, neću žaliti.

Nevolja žene nije u tome što ona nije u stanju da radi muški posao, nego u tome što ona traći svoju životnu snagu u nastojanju da prevaziđe muškarca i to radi optere-

čena tradicijom koja ju je učinila nesposobnom da drži korak s njim. O, ja znam da su neke žene uspele, ali po koju cenu, po kakvu užasnu cenu! Nije bitna vrsta posla koju žena radi, važniji je kvalitet posla kojim se ona bavi. Žena ne može pravu na glas ili glasanju dati novi kvalitet, niti od toga prava može da dobije bilo šta što bi poboljšalo njene kvalitete. Njen razvoj, njena sloboda, njena nezavisnost moraju da budu njeno lično delo koje će proizići iz nje same. Pre svega, time što će se ona potvrditi kao ličnost, a ne kao seksualni objekat. Zatim, što će odbiti da bilo ko polaže pravo na njeno telo; što će odbiti da rađa protiv svoje volje; odbiti da služi Bogu, državi, društvu, mužu, porodici itd; tako će postići da joj život bude jednostavniji, dublji i bogatiji. Znači, pokušaće da spozna smisao i suštinu života u svim njegovim složenostima, oslobodivši se straha od javnog mnjenja i javnih osuda. Samo takav stav, a ne samo pravo na glas, oslobodiće ženu, učiniće da stekne moć, do sada svetu nepoznatu, moć za stvarnu ljubav, moć koja zastupa mir i harmoniju; moć božanskog plamena koji daje život; žena će postati tvorac slobodnih ljudi i žena.

Prevod iz knjige:

Red Emma Speaks, An Emma Goldman Reader; Third Edition, Compiled and Edited by Alix Kates Shulman, Humanity Books, Amherst, New York, 1966.

Članak originalno izašao u knjizi: *Anarchism and Other Essays*, Mother Earth Publications, 1910.

Preveli:

Vanda Perović i Aleksandar Ajzinberg

LJUBAV I BRAK

Uvreženo je mišljenje da su brak i ljubav sinonimi, da proizilaze iz istih motiva i da pokrivaju iste ljudske potrebe. I ovo, kao većina takvih mišljenja, ne počiva na stvarnosti i činjenicama nego na praznovjerju.

Brak i ljubav nemaju ništa zajedničko, udaljeni su jedno od drugoga kao severni i južni pol, u stvari, oni su sušta suprotnost. Nema sumnje da neki brakovi mogu biti rezultat ljubavi. Ne zbog toga što se ljubav može ostvariti jedino u braku, pre će biti da je zato što je vrlo malo onih koji su u stanju da prevaziđu konvenciju. Danas postoji veliki broj muškaraca i žena za koje brak nije ništa drugo nego farsa, ali koji ga prihvataju zbog javnog mnjenja. U svakom slučaju, istina je da su neki brakovi zasnovani na ljubavi i takođe je istina da u nekim slučajevima ljubav nastavlja da postoji u bračnom životu, ali ja tvrdim da je to uprkos bračnom životu, a ne zahvaljujući njemu.

Istovremeno, apsolutno je netačno da ljubav proizlazi iz braka. Možemo ponekad čuti za čudesne slučajeve kada su se supružnici zaljubili jedno u drugo nakon sklapanja braka, ali ako se stvar bolje ispita, utvrdiće se da je to pre stvar navikavanja na neizbežno. Sigurno da je to međusobno navikavanje daleko od spontanosti, intenziteta i lep-

ote ljubavi, a bez toga intimnost braka postaje degradirajuća i za ženu i za muškarca.

Brak je prvenstveno ekonomski aranžman, ugovor o osiguranju. On se razlikuje od običnog životnog osiguranja samo u tome što više obavezuje i više iziskuje. Korist od njega neizmerno je mala u poređenju sa uloženim. Kada uplatimo polisu za životno osiguranje mi plaćamo u dolarima i centima i uvek smo u mogućnosti da prestanemo sa uplatama. Ako je, pak, suprug ženina premija, ona to plaća svojim imenom, privatnošću, svojim samopoštovanjem, samim životom "sve dok ih smrt ne razdvoji". Šta više, bračno osiguranje nju osuđuje na doživotnu zavisnost, na parazitizam, potpunu beskorisnost, individualnu i društvenu. Muškarac, takođe, plaća svoj deo ali, kako su njegove sfere šire, brak ga ne ograničava toliko kao ženu. On svoje okove oseća više u ekonomskom smislu.

Zato ono što je Dante napisao na ulazu u pakao, može u punoj meri da se odnosi i na brak: "Ko ovamo uđe, neka izgubi svaku nadu".

Da je brak greška niko pametan neće poreći. Potrebno je samo ovlaš pogledati statistike razvoda pa da se shvati koliko je brak strahovita greška. Neće ni stereotipni filistinski argumenti o nedovoljno strogim zakonima u vezi sa razvodom i rastućoj usamljenosti žena opravdati činjenicu da: prvo, svaki dvanaesti brak se završava razvodom; drugo, da je, od 1870. godine, broj razvoda porastao sa 28 na 73 na svakih sto hiljada stanovnika; treće, da je preljuba, od 1867, kao uzrok za razvod braka porasla za 270,8 odsto; četvrto, da je broj muškaraca koji su napustili svoje porodice porastao za 369,8 odsto.

Ovim zaprepašujućim ciframa se može dodati veliki broj dramskih i literarnih dela koja se bave ovom temom. Robert Herik (Robert Herrick) u delu *Zajedno* (Together); Pintero (Pintero) u *Mid-Chanel*; Eugen Valter (Eugene Walter) u *Potpuno isplaćeno* (Paid in Full) i desetine drugih pisaca raspravljaju o jalovosti, monotoniji, jadu i neadekvatnosti braka kao faktoru za harmoniju i razumevanje.

Onaj ko proučava društvo i ko razmišlja neće se zadovoljiti uobičajenim površnim opravdanjem za ovaj fenomen. Moraće da kopa dublje u sam život polova da bi shvatio zbog čega se brak pokazao tako nesrećnom institucijom.

Edvard Karpenter kaže da su obe strane u braku obeležene sredinom iz koje su potekle, svaka je toliko različita da muškarac i žena moraju ostati stranci. Odvojeni nepremostivim zidom sujeverja i navika, ljudi u braku nemaju priliku da upoznaju jedno drugo i da se poštuju, a bez toga je svaka zajednica osuđena na propast.

Henrik Ibsen, koji mrzi društvene obmane, bio je verovatno prvi koji je shvatio ovu veliku istinu. Nora napušta svog supruga – ne kako glupa kritika to želi da prikaže – zbog toga što je umorna od odgovornosti ili oseća potrebu za ženskim pravima, nego zato što je shvatila da je punih osam godina živela sa strancem i sa njim izrodila decu. Može li postojati nešto što je više ponižavajuće i degradirajuće od doživotne bliskosti dva stranca? Nema potrebe da žena zna bilo šta o muškarcu, izuzev – koliki su njegovi prihodi. A šta da se zna o ženi – šta je potrebno znati osim da je prijatne spoljašnosti. Mi još nismo prerasli teološki mit koji smatra da žena nema dušu, da je neka vrsta do-

datka muškarcu, načinjena od njegovog rebra samo da bi ugodila gospodinu koji je bio tako snažan da se plašio čak i svoje senke.

Možda je loš materijal od koga je žena načinjena kriv za njenu inferiornost. U svakom slučaju, žena nema dušu – i šta je još potrebno da o njoj znamo? Pored toga, što manje duše ima, to više vredi kao supruga, biće spremnija da se stopi sa svojim suprugom. Zahvaljujući toj robovskoj popustljivosti muškoj superiornosti, institucija braka je tako dugo ostala netaknuta. Sada, kada žena staje na svoje noge, sada kada je postala svesna sebe kao stvora koji ne zavisi od gospodareve milosti, sveta institucija braka postepeno slabi, i nikakva količina sentimentalnog kukanja ne može da ga održi.

Prosečnoj devojci se od detinjstva govori da je udaja njen krajnji cilj i zbog toga njena obuka i obrazovanje mora biti usmereni u tom pravcu. Kao što se beslovesna stoka goji da bi bila zaklana, tako se i ona priprema za brak. A ipak, neobično je to reći, njoj je dopušteno da zna mnogo manje o funkciji supruge i majke, nego što običan zanatlija zna o svom zanatu. Bilo bi nedolično i ružno da pristojna devojka bilo šta zna o bračnim odnosima.

Ali šta reći o nedoslednosti poštenja, kome je potrebna bračna zakletva da bi nešto što je prijavo pretvorila u najčistiju i najsvetiju zajednicu, koju onda niko ne sme da dovodi u pitanje ili kritikuje. Pa ipak, to je upravo stav prosečnih branilaca braka. Buduća supruga i majka drži se u totalnom neznanju o onome što predstavlja njen jedini imetak u jakoj tržišnoj konkurenciji – u seksu. I tako ona ulazi u doživotan odnos sa muškarcem samo da bi se našla

zbunjena, sa osećanjem odbojnosti i bezmerno izbežumljena nečim što predstavlja najprirodniji zdrav instinkt, a to je seks. Možemo slobodno reći da je veliki postotak njene nesreće, jada, očaja i fizičkih patnji u braku izazvan kriminalnim nepoznavanjem osnovnih činjenica polnih odnosa, a to nepoznavanje se smatra velikom vrlinom. I uopšte nije preterivanje kada kažem da je mnogo brakova rastureno zbog ove žalosne činjenice.

Ako je, međutim, žena slobodna i dovoljno zrela da tajne seksa spozna bez blagoslova Države ili Crkve, biće joj izrečena presuda da je potpuno nepodobna da postane supruga "dobrog" čoveka, čije se dobro sastoji od prazne glave i mnogo novaca. Može li postojati išta sramotnije od ideje da odrasla i zdrava žena, puna života i strasti mora da suzbija zahteve prirode, da potčini svoje najintenzivnije žudnje, naruši svoje zdravlje i slama svoj duh, da mora da obuzda svoju maštu, da se odriče veličine i radosti seksualnog iskustva sve dok se ne pojavi "dobar" čovek da je uzme za svoju suprugu? To je prava slika braka. Kako bi se onda takav aranžman mogao završiti sem neuspehom? Ovo je jedan, mada ne malo značajan faktor koji brak razlikuje od ljubavi.

Mi živimo u pragmatičnom vremenu. Prošlo je doba kada su, zbog ljubavi, Romeo i Julija rizikovali da se izlože gnevu svojih roditelja, kada se zbog ljubavi Grečen izložila ogovaranju suseda. Ako, u retkim slučajevima, mladi ljudi i dozvole sebi luksuz romanse, njima se pozabave stariji, driluju ih i tucaju u glavu sve dok ne postanu "razumni".

Moralna pouka ugrađena u devojčinu svest nije o tome da li je muškarac u njoj pobudio ljubav nego – "koliko no-

vaca on ima?" Važno i jedino božanstvo praktičnog američkog života je: Može li on zaraditi koliko treba? Može li izdržavati suprugu? To je jedina stvar koja opravdava brak. Postepeno, ovo prožima svaku misao devojke, ona više ne sanja mesečinu i poljupce, smeh i suze, ona sanja shopping-ture i prodavnice jeftine robe. Ovo siromaštvo duha i gadost su elementi nerazlučivo vezani sa institucijom braka. Država i Crkva ne priznaju ni jedan drugi ideal jer je kontrola muškaraca i žena jedna od potreba Države i Crkve.

Bez sumnje je da postoje ljudi koji i dalje smatraju da je ljubav iznad dolara i centi. To je naročito istina za onu klasu ljudi koji, iz ekonomskih razloga, moraju sami sebe da izdržavaju. Taj moćni faktor je zaista doveo do ogromne promene položaja žene u društvu i ako imamo u vidu da je žena relativno skoro počela da se zapošljava u industriji, zaista je neverovatno kako se to brzo dogodilo. Šest miliona žena zarađuje, šest miliona žena je izjednačeno sa muškarcima u svom pravu da budu eksploatisane, da budu opljačkane, da štrajkuju, štaviše, imaju pravo da umru od gladi. Želite li još nešto, moj Gospodine? Da, šest miliona zaposlenih žena u svim oblastima privređivanja, od najvišeg intelektualnog posla do najtežeg fizičkog rada u rudnicima i na železnici; da, žene čak rade kao detektivi i policajci. To sigurno pokazuje da je emancipacija kompletna.

Pa ipak, bez obzira na sve to, od te velike armije žena radnica, mali je broj onih koje prihvataju svoj rad kao trajno stanje, na isti način kao što to prihvata muškarac. Bez obzira koliko muškarac bio slab, on je naučen da bude nezavisan, da sam sebe izdržava. Ja znam da niko u našoj ekonomiji nije potpuno nezavisan; pa ipak, i najbedniji

primerak muškog roda mrzi da bude parazit, ili barem ne voli da se zna da je on to.

Žena gleda na svoj položaj radnice kao na nešto prolazno, što se odbacuje čim se pojavi neko ko će dati više. Zato je beskrajno teže organizovati žene nego muškarce. "Zašto da postanem član sindikata? Ja ću se udati i imaću svoj dom." Zar ona od detinjstva nije učena da je to njen konačni cilj? Ne treba da prođe mnogo vremena pa da ona shvati da dom, mada prostorno ne tako velik zatvor kao što je fabrika, ima šipke na prozorima i mnogo solidnija vrata. Da ima čuvara tako lojalnog da niko ne može pobeći iz tog zatvora. Najtragičnije je da dom, zapravo, ne oslobađa radnicu od potrebe da zaradi van kuće, on samo uvećava posao koji ona treba da uradi.

Prema najnovijim statistikama podnetim Komitetu "za rad i nadnice i prenaseljenost populacije", desetodsto nadničarki u Nju Jorku su udate, pa ipak moraju da nastave da rade na najmanje plaćenim poslovima na svetu. I kada se ovoj činjenici doda argatovanje oko kućnih poslova, šta onda ostaje od zaštite i slave koju sebi pripisuje dom? U stvari, čak ni žena koja potiče iz srednje klase, u braku ne može da govori o svom domu, pošto je muškarac taj koji stvara njenu sferu. Nije važno da li je muškarac nasilnik ili dobar čovek. Ono što ja želim da dokažem je da brak garantuje ženi dom samo zahvaljujući milosti njenog muža. Tada se ona kreće po njegovom domu, godinu za godinom, sve dok njen pogled na svet i ljudsku delatnost ne postane nezanimljiv, sužen i otrcan isto kao što je njeno okruženje. Nije ni čudo što ona postaje gnjavator, što se svađa oko sitnica, što voli da ogovara, što postaje nepodnošljiva i tako

tera muškarca od kuće. Ona ne može da ode i kada bi htela – nema gde. Pored toga, kratak period bračnog života do-
vodi do toga da ona diže ruke od svih svojih potencijala, što prosečnoj ženi potpuno oduzima sposobnost da se snađe u spoljnom svetu. Ona zanemaruje svoj spoljni izgled, postaje nespretna u pokretima, nesposobna da sama donosi odluke, kukavica da proceni situaciju, postaje optrećenje i dosadna svom mužu, a to je ono što većina muškaraca počinje da mrzi i prezire. Baš je to divna atmosfera za rađanje novog života, zar ne?

Ali kako zaštititi prava deteta, ako ne u braku? Pa zar to nije ono najvažnije? Sve je to laž i hipokrizija! Brak štiti dete, a hiljade dece su napuštena i bez doma. Brak štiti dete, a sirotišta i ustanove za zbrinjavanje dece su prepuna, *Društvo za borbu protiv okrutnosti prema deci* ima pune ruke posla spasavajući male žrtve od roditelja koji ih "vole" – da bi ih stavili pod okrilje brižne ljubavi Geri društva. Kako je to samo izvrgavanje braka ruglu.

Brak možda ima moć "da dovede konja do reke", ali da li može da ga natera da pije vodu? Zakon će uhapsiti oca i obući ga u robijaško odelo, ali da li je to ikada nahranilo gladno dete? Ako je roditelj nezaposlen, ili krije svoj identitet, šta tu brak može da pomogne? On se poziva na zakon da bi se muškarac doveo pred "pravdu" i stavio iza rešetaka, na sigurno mesto, a plodovi njegovog rada ne idu detetu, već Državi. Detetu ostaju samo izbledela sećanja na oca u robijaškom odelu.

A što se tiče zaštite žena, tu leži prokletstvo braka. Brak joj zaista ne može pružiti zaštitu, ali sama ideja je toliko odvratna, sramotna i uvreda samog života, tako ponižava-

juća za ljudsko dostojanstvo, da takva parazitska institucija zaslužuje da se zauvek osudi.

To je isto kao i drugi patrijarhalni ugovor – kapitalizam. On čoveku oduzima prava koja stiče rođenjem, onemogućava mu razvoj, truje njegovo telo, drži ga u neznanju, bedi i zavisnosti, a onda osniva humanitarnije institucije koje se hrane poslednjim ostacima čovekovog samopoštovanja.

Institucija braka od žene čini parazita – nekog ko je potpuno zavisan. Onesposobljuje je za životnu borbu, briše njenu društvenu svest, parališe joj maštu i tako nameće svoju velikodušnu zaštitu, koja je u realnom životu zamka i karikatura ljudskog karaktera.

Ako majčinstvo predstavlja najvišu realizaciju ženske prirode, koja druga zaštita je tome potrebna osim ljubavi i slobode? Brak osujećuje, izbezumljuje i korumpira ženina očekivanja. Zar poruka koju brak daje ženi nije: samo kada slediš moje zakone, rodićeš dete? Zar žena nije osuđena na smrt, zar nije osramoćena i ponižena ako odbije da kupi svoje pravo na majčinstvo tako što će prodati svoje telo? Zar nije brak ona institucija koja jedino sankcioniše majčinstvo, mada je dete začeto u mržnji i prisili? Pa ipak, ako se majčinstvo ostvari slobodnom voljom, iz ljubavi, iz ekstaze ili prkosne strasti, zar se onda ne stavlja kruna od trnja na nevinu glavu deteta i krvavim slovima ne upisuje strašan epitaf Kopile? Da brak zaista ima sve one vrline za koje se tvrdi da ima, njegov kriminalni odnos prema majčinstvu bi bio dovoljan da zauvek bude isključen iz carstva ljubavi.

Ljubav, najjači i najdublji element u životu, ono što donosi nadu, sreću, ekstazu, ljubav koja se protivi svim zakonima, svim konvencijama, ljubav - najslobodniji i najjači kovač ljudske sudbine, kako tako snažno sveobuhvatno os-

ećanje može da bude izjednačeno sa jadnim malim, od Države i Crkve sankcionisanim, brakom?

Slobodna ljubav? Kao da ljubav može biti išta drugo osim slobodna! Muškarac može da kupi pamet, ali svi milioni na svetu nisu uspeli da kupe ljubav. Muškarac je potčinio sebi tela, ali sva moć ovog sveta ne može da potčini ljubav. Muškarac je potčinio cele narode, ali sve njegove vojske ne mogu da potčine ljubav. Muškarac može da okuje i ograniči duh, ali je potpuno nemoćan pred ljubavlju. Visoko na svom prestolu, sa svim svojim sjajem i pompom koja se zlatom može kupiti, muškarac je ipak samo siromašan i očajan, ako ga mimoiđe ljubav. Ali, ako ljubav postoji, i najsiromašnja kuća sija toplinom, puna je života i boja. Tako ljubav poseduje čarobnu moć da od prosjaka napravi kralja. Da, ljubav je slobodna i ne može da egzistira u nekoj drugoj atmosferi. Kada je slobodna, ona se daje bezrezervno, u velikim količinama i potpuno. Svi zakoni zasnovani na statutima, sve sudnice ovog sveta, ne mogu da je iščupaju iz korena. Ali, ako je tlo sterilno, kako brak može da dâ plodove? To je kao poslednja velika i očajnička bitka prolaznog života protiv smrti.

Ljubavi nije potrebna zaštita: ona je sama sebi zaštićena. Dokle god je ljubav to što proizvodi decu, ni jedno dete neće biti napušteno, gladno ili očajno zbog nedostatka ljubavi. Ja znam da je ovo istina. Ja znam za žene koje su postale majke u slobodi sa muškarcima koje su volele. Malo je dece u braku koja uživaju takvu pažnju, zaštitu i privrženost svojih majki kao što je uživaju ona deca koja su rođena van braka.

Oni koji brane autoritet, plaše se naleta slobodnog majčinstva, jer će ih to lišiti njihovih žrtava. Ko će se boriti u ra-

tovima? Ko će stvarati bogatstvo? Ko će biti policajac, tamničar, ako žene odbiju da nasumice rađaju decu? Ali rasa, rasa, šta će biti sa rasom, viču kralj, predsednik, kapitalista, sveštenik. Rasa treba da bude sačuvana, a žene treba tako degradirati da postanu samo mašine – institucija braka je naša jedina sigurnost protiv opasnog buđenja seksualnosti u ženi.

Ali uzaludni su ovi izbezumljeni naponi da se održi stanje ropstva. Uzaludni su takođe i svi crkveni edikti, suludi su napadi vladara, čak je uzaludna i ruka zakona. Žena više ne želi da učestvuje u proizvodnji rase bolešljivih, slabih, oronulih i jadnih ljudskih bića, koja nemaju ni snage ni hrabrosti da zbacе jaram siromaštva i ropstva. Umesto toga, žena želi manje dece, ali decu koja bi bila bolja, začeta i odgajena u ljubavi i kroz slobodan izbor, a ne kroz obavezu koju nalaže brak. Naši lažni moralisti tek treba da steknu ozbiljan osećaj odgovornosti prema detetu koje je u nedrima žena probudilo ljubav prema slobodi. Radije bi se takva žena zauvek odrekla sjaja i ponosa materinstva, nego što bi na svet donela novi život u atmosferi koja je puna samodestrukcije i smrti. I ako ona postane majka, to je da bi detetu dala najdublje i najbolje što u sebi ima. Da sazreva zajedno sa detetom njen je moto, ona zna da samo na taj način može da doprinese izgradnji istinske muškosti i ženskosti.

Ibzen mora da je imao viziju slobodne majke kada je, veštinom majstora, napravio lik Gospođe Alving. Ona je bila idealna majka zato što je prerasla brak i sve njegove strahote, jer se oslobodila svojih okova i pustila svoj duh da se razvija sve dok nije postala obnovljena i jaka ličnost. Na žalost, bilo je prekasno da se spase njen Osvald, sreća

njenog života, ali ne suviše kasno da shvati da je ljubav u slobodi jedini uslov za lep život. Oni koji su kao Gospođa Alving, krlju i suzama platili svoje duhovno buđenje, odbacuju brak kao nešto što se nameće, kao plitku, praznu šalu. Oni znaju da je ljubav jedina osnova koja je kreativni, inspirativni i uzvišeni temelj za novu rasu, za novi svet, bez obzira da li traje neko kratko vreme ili večnost.

U sadašnjem, malom svetu, ljubav je za većinu ljudi stranac. Pošto je ljudi ne razumeju i klone je se, ona se retko začne, ili ako se to i desi, ona brzo uvene i umre. Njeno nežno tkanje ne može da podnese stresove i napor svakodnevnog života. Njena duša je suviše kompleksna da se prilagodi ljigavoj potki naše društvene strukture. Ona kuka, žali i trpi zajedno sa onima koji imaju potrebu za njom, mada im nedostaje sposobnost da se uzdignu na vrh ljubavi. Koja vizija, koja mašta, koji genije poezije, čak i delimično, može da predvidi potencijal takve snage u životu muškarca i žene. Ako se ikada ostvari istinsko drugarstvo i postigne jednakost među polovima, onda će ljubav, a ne brak biti ona snaga koja je dovela to toga.

Prevod iz knjige:

Red Emma Speaks, An Emma Goldman Reader; Third Edition, Compiled and Edited by Alix Kates Shulman, Humanity Books, Amherst, New York, 1966.

Članak originalno izašao u knjizi: *Anarhism and Other Essays*, Mother Earth Publications, 1910.

Preveli:

Vanda Perović i Aleksandar Ajzinberg